

Nitky dějin: Za hranice běžných představ o feministickém a LGBTQI+ hnutí

Úvod

4

Od emocí k feminizmu: Historie a inspirace

5

Hledání a osvobozování ženského prostoru

13

Konflikty uvnitř feministického hnutí

17

Konflikty vně feministického hnutí

23

Gender studies a mužská studia

25

Queer studies

27

Závěr

40

Financováno Evropskou unií

Financováno Evropskou unií. Názory vyjádřené jsou názory autora a neodráží nutně oficiální stanovisko Evropské unie či Evropské výkonné agentury pro vzdělávání a kulturu (EACEA). Evropská unie ani EACEA za vyjádřené názory nenesou odpovědnost.

Publikace je výstupem projektu „Streets Aligned – Supporting educators towards a LGBTQI+ Inclusive Education” (2021-1-IT02-KA220-ADU-000029989) realizovaného čtyřmi organizacemi: Genderové informační centrum NORA (GIC NORA) z České republiky, Idrisi Cultura e Sviluppo ETS z Itálie, ARISTA DEKA z Kypru a Istituto Istruzione Superiore Statale Pio La Torre ze Sicílie.

Nitky dějin: Za hranice běžných představ o feministickém a LGBTQI+ hnutí

© 2023, Streets Aligned – Supporting educators towards a LGBTQI+ Inclusive Education: Brno, Palermo

Autorský kolektiv:

Genderové informační centrum NORA, o. p. s.

MgA. Bc. Eva Lukešová, Mgr. Dagmar Matulíková, Mgr. et Mgr. Tamara Jačisko Nasri

Idrisi Cultura e Sviluppo ETS

Bc. Marcello Caruso, M.A., Flavia Binenti

Tato brožura pojednává o hlavních historických meznících feministického hnutí, LGBTQI+¹ historii a vývoji genderových a queer studií. Hlavním cílem je přiblížit čtenářstvu tento vývoj nenáročnou a čtivou formou. Brožura primárně cílí na vyučující na základních a středních školách, ale samozřejmě může sloužit veřejnosti a všem osobám lačným věděni.

Brožura částečně vychází z knihy britské historičky Lucy Delap, která se ve své knize *Feminismy: Globální dějiny* (v originále: *Feminisms: A Global History*) soustředí na různé feministické proudy po celém světě, které byly stěžejní pro formování takových společností, jak je známe dnes. Jak je z textu níže patrné, feminismus nikdy nebyl (a pravděpodobně ani nebude) jednotným proudem. Stejně tak jako hnutí LGBTQI+, o němž pojednává druhá polovina brožury. Tato část textu také popisuje vývoj genderových, queer a mužských studií na akademické půdě.

1 Tato zkratka je zastřešujícím označením pro osoby nevětšinové sexuální orientace nebo genderové identity. Konkrétně označuje lesby, gaye, bisexuální osoby, transgender osoby, queer osoby, intersex osoby. Znaménko + pak zastupuje další genderové identity a sexuální orientace, které nejsou ve zkratce explicitně uvedeny.

Od emocí k feminismu: Historie a inspirace

7	Feministické „rupnutí nervů“
7	Vyslovování bolesti
7	Zkušenost přetavená do sloganu
8	Pravdy vyslovené z vagíny
8	Láska a solidarita
9	Hledání a osvobození ženského prostoru
9	Vlastní prostor
10	Bezpečný prostor
11	Prostor pro práci

Normy projevování emocí v čase

6

Konec 18. století

- Ženy i muži mohli ve veřejném životě vyjadřovat celou škálu emocí.
-

V 19. století

- Muži i ženy mohli ve veřejném životě vyjadřovat již jen omezenou škálu emocí.
-

Konec 19. století

- Snaha rozšířit omezenou škálu emocí, které mohly ženy vyjadřovat.
-

20. století

- Požadavek na štěstí a na naplněný život žen se stal základem emancipace po celém světě.
-

Feministické „rupnutí nervů“

V divadelní hře Henrika Ibsena *Domeček pro panenky* (1879) popisuje hlavní hrdinka Nora domov jako místo, kde měla být zejména „veselou“ manželkou a matkou; v tomto prostředí a v této době nebyly její reálné pocity podstatné. Důležité bylo prezentovat dojem veselosti. Tato přetvářka a neuznání skutečných emocí žen vedlo pochopitelně k jejich frustraci a k dalším negativním, doposud potlačovaným, emocím. Když ženy začaly své emoce zkoumat a brát vážně, začaly si dovolovat cítit se našťavaně a projevovat to. Stejně tak došla trpělivost i hrdince Noře a nakonec se proti této konvenci vzbouřila a stala se tak globálním symbolem emancipace žen.¹ Toto feministické „rupnutí nervů“² tak položilo základ pro feministické akce.³

Vyslovování bolesti

Ženy byly dlouho socializované tak, aby nevyjadřovaly hněv a proto některým připadalo obtížné použít jej jako nástroj. Byl to právě pokus normalizovat hněv, co vedlo v roce 1971 ve Washingtonu, D.C. k založení skupiny *Fúrie*,⁴ která byla pojmenována podle římských bohyní pomsty.⁵

Pro nemalou část světa⁶ byly inspirací pro prosazení práva na svobodu vyslovit a vyjádřit své emoce také Čiňanky a Vietnamky. Žily v kultuře, kde postavení a důležitost žen bylo vyjádřeno dobře známým výrokem Maa Zedonga,⁷ že „ženy podpírají polovinu oblohy“.⁸ Tato skutečnost v kombinaci s kulturní praktikou, která zbavovala bolesti skrze její vyslovování, se stala dobrým základem pro feministické akce.⁹

Zkušenost přetavená do sloganu

Spojením zmíněného maoistického projevování hořkosti na jedné straně a zvyku hnutí *Black Power* „říkat to tak, jak to je“, zkrátka bez příkras a na rovinu, na straně druhé, byla zažehnuta neobyčejná synergie. Díky tomuto propojení se totiž dostal na světlo světa známý feministický slogan „Osobní je politické“.¹⁰ Za zmíněným sloganem stojí myšlenka, že je třeba o takových tématech, jako jsou **vztahy mezi ženami, jejich role v manželství a jejich pocity týkající se mateřství, začít mluvit jako o politice emocí, která je nějak vedená, někam směřuje a potřebuje změnu.**¹¹

- 1 Jelikož hrdinka Nora symbolizovala odvahu v boji proti konvencím omezující ženy, rozhodli jsme se v roce 2004 pojmenovat naši organizaci, Genderové informační centrum NORA o. p. s. jako poctu tomuto globálnímu symbolu emancipace žen, který nás inspiruje k posilování rovnosti a změně genderových stereotypů.
- 2 Tento výraz použila britsko-australská spisovatelka a badatelka Sarah Ahmed.
- 3 Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.
- 4 V originálním znění se skupina nazývá *The Furies*. Jedná se o lesbicko-feministickou politickou skupinu.
- 5 Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.
- 6 Inspirovaly se jimi australské, kubánské, francouzské a západoněmecké feministky v letech 1960–80.
- 7 Mao Zedong byl čínský komunistický revolucionář.
- 8 Lovell, Julia (2019). *Maoism: A Global History*. (Maoismus: Globální dějiny). Londýn: The Bodley Head. ISBN: 978-1847922502.
- 9 Vedle komunistické Číny a Vietnamu byla inspirací již zmíněná norská divadelní hra *Domeček pro panenky*, dále italské a americké hnutí.
- 10 Tyto dvě myšlenky uvedla do souvislosti Carol Hanisch v roce 1970.
- 11 Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

Pravdy vyslovené z vagíny

Ženy v Japonsku byly situovány do podřízeného postavení v rolích dcer, manželek a konkubín, k čemuž se kriticky vyjadřovala Tošiko Kišida¹² na svých veřejných přednáškách. Bylo to v období, kdy se vláda začala odklánět od rigidních společenských hierarchií (1868–1912). Kišida prosazovala ženská práva a ve svých projevech vyjadřovala hněv pramenící z omezování žen v podobě požadavků na absolutní poslušnost rodičům a uzavření v domácnosti. Proti ní a dalším kritikům a kritičkám vláda ostře zakročila a navzdory původním nadějím na změnu vyloučila ženy z jakékoliv politické účasti formou zákazu, a to až do roku 1922. I po tom však byla veřejná vystoupení žen doprovázená násilnými akty vládní nevole. Nicméně na Kišidu navázala Mitsu Tanaka,¹³ která k vyjádření hněvu použila už specifickou rétoriku. **Ženy byly vnímány jako objekty touhy mužů, a proto jsou víc než cokoli jiného považovány za nádržky pro uspokojení jejich potřeb, a proto je lze přirovnat k záchodovým mísám.** Tuto myšlenku zformulovala do manifestu s názvem *Osvobození ze záchoda* (v originále: *Benjo Kara no Kaiho*) a představila ji na konferenci *Asijské ženy proti diskriminaci* (1970). **Tanaka tuto svébytnou rétoriku cíleně využívala, aby činy jako sexuální zneužívání nebyly popisovány mírumilovnými slovy,** a proto tyto zločiny popisovala například takto: „svou pomstu označuji krví vlastního dítěte.“ Jak sama tvrdila, jsou to „pravdy vyslovené z vagíny“.¹⁴

V 70. letech 20. století se radikální feministka Barbara Mehrhof¹⁵ domnívala, že zvyšování povědomí o problematice emocí ve spojení s emancipací nijak patriarchální způsoby nezmění. Volala po ženských taktikách teroru, které by účinně bojovaly proti kultuře znásilnění.¹⁶ **Podobný přístup a bojová rétorika přinesl do feminismu důležitou otázku, zda je použití násilí přijatelným prostředkem boje proti útlaku.**¹⁷

Láska a solidarita

Feminismus, který bojoval za právo žen na emoce a jejich procítění, využíval hněv jako logicky nabízející se formu vyjádření myšlenky. Vedle hněvu však feminismus podporoval také lásku a solidaritu. Tato láska byla vnímána některými v souvislosti s mateřstvím jakožto specificky ženskou zkušeností, jinými však byla vnímána jako vřelost, přátelství, důvěra a solidarita mezi ženami. Díky tomu tato emoce lásky a péče působila jako sjednocující prvek široké škály žen.¹⁸

¹² Tošiko Kišida byla spisovatelka a politická aktivistka za ženská práva, která je známá také jako Japonská první řečnice.

¹³ Mitsu Tanaka byla japonskou feministkou a spisovatelkou, která se proslavila jako radikální aktivistka během první poloviny 70. let 20. století.

¹⁴ Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

¹⁵ Barbara Mehrhof je americká spisovatelka. V roce 1976, společně s Florence Rush, sociální pracovnící a feministkou, která byla také průkopnicí výzkumu o sexuálním násilí na dětech, publikovaly knihu s názvem *Sexuální násilí na dětech: Feministickou perspektivu* (v originále: *Sexual Abuse of Children: A Feminist Perspective*).

¹⁶ Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

Hledání a osvobozování ženského prostoru

Vlastní prostor

Mary Wollstonecraft byla britská spisovatelka, filozofka a jedna z nejznámějších obhájkyní práv žen. Wollstonecraft se proslavila především knihou *Obhajoba práv ženy* (v originále: *A Vindication of the Rights of Woman*) (1792), v níž tvrdí, že ženy nejsou od přírody méněcenné než muži, ale že se tak jeví jen proto, že jim chybí vzdělání.¹⁹ Navrhuje, aby se s muži i ženami zacházelo jako s racionálně uvažujícími bytostmi, a představuje si společenský řád založený na rozumu. Wollstonecraft je dnes považována za jednu ze zakladatelek feministické filozofie a feministky často uvádějí její život i dílo jako důležité vlivy.²⁰

Smutnou pravdou je, že až do konce 20. století se více pozornosti věnovalo životu Wollstonecraft, který zahrnoval několik na svou dobu nekonvenčních osobních vztahů, než jejímu psaní. Co bylo na jejím životě tak šokující? Zejména její přístup k vlastnímu osobnímu prostoru. Během manželství, dokonce i když byla těhotná, pro ni bylo opravdu důležité mít vlastní bydlení. „Manželství pod dvěma střechami“, které bylo pro Mary Wollstonecraft a jejího manžela Williama Godwina každodenní realitou, bylo pro tehdejší společnost opravdu kontroverzní. Pro Wollstonecraftovou byl ovšem negativní zájem ze strany jejich známých méně podstatný než jedna z jejich největších životních priorit: možnost přijímat politické a intelektuální hosty ve vlastním bytě.²¹

Pro francouzsko-peruánskou socialistickou spisovatelku a aktivistku Floru Tristan byla možnost mít své unikátní místo rovněž velmi důležitá. Chtěla mít také vlastní byt, kde by se mohla setkávat se svými hostkami a hosty a rozvíjet své nápady a myšlenky. Významně přispěla k rané feministické teorii a tvrdila, že pokrok v oblasti ženských práv přímo souvisí s pokrokem dělnické třídy. Na rozdíl od Wollstonecraft však měla Tristan větší problémy se samotným vlastnictvím bytu, který by mohla využívat jen ona sama. Nepochopení ze strany společnosti zde bylo až druhořadou záležitostí. Její manžel André Chazal ji neustále pronásledoval a Tristan si tak musela pronajmout malý byt pod falešným jménem. Její manžel ji však i přesto vystopoval a v roce 1838 ji v jejím vlastním bytě zastrešil.²²

Oba tyto příběhy nám připomínají, že pro feministické myslitelky bylo vytvoření vlastního prostoru klíčové, ale velmi obtížné. Různé osoby přistupovaly k vytváření vlastního prostoru pro realizaci feministického aktivismu po svém. Taktikou bylo například obsazovat místa, kde početně dominují muži (např. politická shromáždění), a upozorňovat na nepřítomnost

19 Obhajoba ženských práv (K. Hilská, Trans.). In L. Oates-Indruchová (ed.). *Divčí válka s ideologií : klasické texty angloamerického feministického myšlení*. 1998. Praha: Sociologické nakladatelství. pp. 19–26. ISBN: 80-85850-67-2.

20 Wollstonecraft M. Brooklyn Museum. Dostupné z: www.brooklynmuseum.org/easca/dinner_party/place_settings/mary_wollstonecraft

21 Abrams, L. 2002. *The making of modern woman: Europe 1789–1918*. Longman history of European women. London: Longman, an imprint of Pearson Education. ISBN: 0582414105.

22 Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

žen²³ nebo politizovat své domovy, zatímco manželé odcházeli pracovat do veřejné sféry.²⁴

Klíčovou součástí feministických kampaní se staly například čajovny, kde se ženy mohly beztrestně scházet a diskutovat. Největší překážkou však vždy byl nedostatek finančních prostředků. Pro feministky a feministy byl koncept vlastního prostoru vždy ovlivněn etnickou, náboženskou nebo třídní příslušností. Tyto faktory určovaly kdo, jakým způsobem a jaké prostory může využívat.²⁵

Bezpečný prostor

V 70. a 80. letech 20. století vznikalo velké množství feministických azylových domů, útočišť a bezpečných míst. Většina z nich se soustředila kolem problému, kterému se čím dál častěji říkalo „domácí násilí“ (do té doby „bití manželek“) a také kolem znásilnění a sexuálního napadení. Užívání nové terminologie mělo zdůraznit závažnost násilí, které neprobíhalo pouze v manželském páru, ale také na dětech a dalších příbuzných. V této době je proměna pojmání domácího násilí zcela zásadní. Feministický přístup totiž přestal na násilí pohlížet jako na individuální zkušenost s partnery (kde byly ženy-oběti obviňované z toho, že násilí vyvolaly), ale začal na násilí pohlížet jako na strukturální rys patriarchy, který pomáhal udržet strukturální status quo. Cílem azylových domů, které v té době začaly vznikat, bylo nabídnout ženám bezpečné prostředí, kde mohou přehodnotit vlastní život a zjistit, jaké to je mít pod kontrolou okolnosti svého života. Zpočátku byla tato útočiště improvizovaná (např. squaty nebo soukromé byty feministických aktivistek), na jejich chodu se podílely dobrovolnice i samy klientky. Přesto to však představovalo klíčovou službu v době, kdy policie či sociální služby byly k ženám zažívající domácí násilí lhostejné. Taková útočiště získala státní podporu nejdříve v Austrálii a od roku 1975 čerpala státní peníze – problem však spočíval v tom, že pokud nebude vláda této myšlence nakloněna, přístup k penězům bude provozovatelům azylových domů opět zamezen.²⁶

Je však smutnou pravdou, že ženám, které postrádaly třídní nebo rasová privilegia, však byly azylové domy a útočiště přístupné pouze částečně. Útočištěm vedeným bílými feministkami někdy chyběla ochota vymezit se vůči rasistickým předpokladům. Například mezi australskými feministkami převládaly „bílé“ či „anglo-“ hodnoty: za příčinu násilí byla automaticky považována etnická příslušnost, a nikoli obecnější strukturální faktory izolace a chudoby, kterým některé skupiny čelily a na základě toho častěji trpěly násilí a byly méně schopné se mu bránit. Výsledkem bylo zakládání specializovaných útočišť pro imigrantky nebo domorodé ženy. Tato útočiště však ze státního rozpočtu čerpala mnohem méně peněz než ta pro bílé ženy.²⁷

23 Sufražetka Susan B. Anthony byla zatčena, když spolu s dalšími 16 ženami pronikla do procesu amerických prezidentských voleb a pokusila se volit.

24 Abrams, L. 2002. *The making of modern woman: Europe 1789–1918*. Longman history of European women. London: Longman, an imprint of Pearson Education. ISBN: 0582414105.

25 Strickland, C. „The Top-Secret Feminist History of Tea Rooms“. *Dailyjstor.or* [online]. Dostupné z: dailyjstor.org/the-top-secret-feminist-history-of-tea-rooms

26 Our History. *Shelterwa* [online]. Dostupné z: www.shelterwa.org.au/about-us/our-history

27 Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

Prostor pro práci

Velkým tématem spojeným s oblastí „ženského prostoru“ je také zpřístupnění placené práce ve veřejném prostoru ženám. Nemysleme tím pouze dělnické profese, které byly často jediným zdrojem obživy pro ženy z dělnické třídy. Máme na mysli profese vyžadující intelektuální činnost, které by byly přístupné vzdělaným ženám. Jednou z prvních institucí, která volala po uplatnění žen v oblasti placeného zaměstnání, byla redakce londýnského časopisu *The English Women's Journal* (v překladu: *Anglický ženský časopis*). V roce 1859 jeho redaktorky založily *Společnost pro podporu zaměstnanosti žen* (v originále: *the Society for the Promotion of the Employment of Women*, zkráceně SPEW). Tato organizace nabízela služby typu pracovní agentury a SPEW umožnila ženám pracovat jako písařky, kadeřnice, tiskařky a účetní. Společnost také půjčovala ženám peníze na odborné vzdělávání.²⁸

Na druhou stranu se v následujících letech tato pracovní agentura ukázala jako kontroverzní a rozdělující. Ženy, které dlouho pracovaly ve špatně placených a náročných odvětvích, jako je zemědělství nebo služby a práce v domácnosti, požadovaly lepší plat a větší uznání. Sexuální pracovníce chtěly, aby je policie přestala obtěžovat. SPEW však všechny tyto problémy ignorovala a jejich pozornost a pomoc se soustředila především na samotnou práci. **Britské dělnice byly silně frustrovány naivitou požadavku na volný vstup na trh práce, protože chudí dělníci neměli zaměstnanecká práva a často pracovali ve velmi nebezpečných podmínkách. Proto požadovaly ochranu ze strany státu, který by jim zajistil zlepšení problematických pracovních podmínek.**²⁹

Britské ženské hnutí však debata o pracovišti značně rozdělila: existovali jak odpůrkyně, tak zastánkyně ochrany žen na veřejném pracovišti. Kupříkladu feministka Jessie Boucherett uvedla, že pokud budou zaměstnankyně chráněny státem a nebudou moci pracovat například v noci, obává se, že tato ochranná legislativa povede pouze k opětovnému vytlačení žen z trhu práce. K podobným neshodám docházelo i v USA v boji za dodatek o rovných právech, který prosazovala *Národní organizace pro ženy* (v originále: *National Organization for Women*). Tento akt uzákonění rovnosti vévodil feministickému aktivismu po získání volebního práva a stal se jeho symbolem ve Spojených státech.³⁰

Klíčovými feministickými prostory se staly odbory a místa konání stávek. Například za organizací aktivismu mezi textilními dělnicemi pracujícími v New Yorku v druhé polovině 20. století stály aktivistky Maida Springer Kemp, Pauline Newman nebo feministická odborářka Frieda Miller. Historička Dorothy Cobble (nejen) tyto ženy označuje jako „feministky sociální spravedlnosti“.³¹ Odborářský aktivismus se postupně začal orientovat také na oblasti jako je administrativa, lehký průmysl, učitelství, maloobchod atp. Zmiňovaná Maida Springer Kemp stála v čele *Mezinárodního odborového svazu dělnic v oděvnictví* (v originále: *International Ladies' Garment Workers'*

28 Colville, Deborah. *Society for Promoting the Employment of Women (SPEW)*. UCL BLOOMSBURY PROJECT. 2012. Dostupné z: www.ucl.ac.uk/bloomsbury-project/institutions/society_promoting_employment_women.htm

29 Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

30 Ibid.

31 Cobble, Dorothy Sue. 2014. „More than Sex Equality: Feminism After Suffrage“. In: Cobble, D. S., L. Gordon, A. Henry. *Feminism Unfinished: A Short, Surprising History of American Women's Movements*. New York, London: Liveright Publishing Corporation.

Union, zkráceně ILGWU). Tato organizace mimo jiné požadovala, aby potřeby matek a dětí byly součástí povinností zaměstnavatele, což bylo v období zvýšené porodnosti ve 40. a 50. letech 20. století důležitým požadavkem. Na druhou stranu, jejich přístup nezpochybňoval celkový genderový řád, s čímž nesouhlasily aktivistky z hnutí za osvobození žen. Různá feministická sdružení však kromě otázky rovného platového ohodnocení vznesla také otázky týkající se další marginalizace žen na pracovišti, jako je například sexuální obtěžování na pracovišti nebo nejistota v období mateřství.³²

Revoluční feministické taktiky

13

14	Radikálně vznesené námitky
15	Protestní výkřiky za rovnost
16	Prsa moci: Hlas těla v protestu

Navzdory tomu, že feminismus je po celém světě různý, můžeme v něm vidět síť společné inspirace a vypůjčování si a sdílení technik. To vše se projevuje v prostředích, jimiž feministky bojují proti vyloučení, přivlastňují si prostory a usilují o to, aby jejich názory byly slyšet.

V kontextu nejvýznamnějších činů ve spojitosti s feministickým společenským vývojem se můžeme bavit zejména o násilných činech pro získ volebního práva, stávkách a demonstracích nebo rafinovaného využívání ženských řader.

“Pro zlepšení podmínek národa je nezbytně nutné zlepšit podmínky žen.” Oásim Amin¹

14

Radikálně vznesené námítky

Feministické činy byly pro změnu uspořádání společnosti zásadní. Nestačilo na změnu jen „pasivně čekat“ a přemýšlet o ní, ale bylo potřeba zabývat se strategiemi těch, které chtěly feministickou politiku uvést v praxi.

Jedny z nejvýraznějších feministických činů se odehrály během kampaní za ženské volební právo. Členky *Women's Social and Political Union* (v překladu: *Sociálního a politického svazu žen*, zkratka: WSPU, založená 1903) nebo *Irish Women's Franchise League* zvolily jako svou strategii, jak upozornit na absenci volebního práva žen, například narušování schůzí, ničení umění, umístováním kyseliny do poštovních schránek nebo rozbíjení výloh obchodů či oken vládních budov kameny. Přestože se mohou zdát tyto způsoby dost radikální, podle zakladatelky WSPU Emmeline Pankhurst **bylo rozbíjení oken „tím jediným prostředkem, který podle nás mohou osoby bez hlasovacího práva využít k tomu, aby vyvolaly politickou situaci, což může být vyřešeno jedině tak, že ženy získají právo volit“**. Takovýchto přímých akcí se účastnily ženy různé třídy, dělnické i střední. Dělnické třídy však v těchto protestech usilovaly více než jen o genderovou rovnost. Předmětem jejich zájmu bylo volební právo pro všechny dospělé bez ohledu na majetek – pravidlo platné v tehdejší Británii na počátku 20. století totiž vylučovalo z voleb osoby bez určitého majetku. **Vzhledem k tomu, že za ničení objektů byly aktivistkám udělovány tresty, zvolily novou taktiku, kterou bylo například připoutání se k plotu budovy premiéra**, kde měly prostor pronášet proslovy během toho, co se je policie snažila odpoutat. Bohužel, v rámci kampaně docházelo ojediněle také ke žhářství, ničení umění či bombovým útokům v kostelech a ministerských rezidencích. Některé z praktik britských aktivistek se přenesly také do Spojených států a částečně i do některých asijských států. V Číně byla v rétorice volebního práva pro ženy využívána také myšlenka „učené manželky“ (která mohla významně podporovat svého muže v obchodu a v politice) vycházející z konfucianismu.²

Čínské aktivistky volily však také strategii chodit na zasedání Národního shromáždění, ignorovat zasedací pořádek a místo do publika si sedat mezi poslance, kterým pak během projevu hlasitě skákaly do řeči a znemožňovaly tak hladký průběh zasedání. Vsadily také na podepisování petic. Kuomintang i Komunistická strana Číny teoreticky podporovaly rov-

1 Qasim Amin byl egyptský právník, filozof, reformátor, soudce a jeden ze zakladatelů egyptského národního hnutí a Káhirské univerzity. Qasim Amin je historicky považován za průkopníka feminizmu v Egyptě.

2 Mann, Susan. 1997. *Precious Records: Women in China's Long Eighteenth century*. Stanford: Stanford University Press. ISBN: 9780804727440.

noprávnost žen, ale vzájemná rivalita těchto stran jim bránila udělit ženám volební právo až do vzniku národní ústavy roku 1936.³

Na druhou stranu, feministky či ženské skupiny z jiných států po celém světě (např. z Argentiny, Brazílie nebo Německa) se často od výše zmíněných násilných taktik distancovaly.⁴

Protestní výkřiky za rovnost

Nejčastější příčinou stávek byly nuzné pracovní podmínky, které byly ženy dělnické třídy nuceny trpět. Dělnice se často sdružovaly do odborů. Ale například ženy z YH Trading v Jižní Koreji neprotestovaly jen proti svým vlastním pracovním podmínkám, ale jejich boj vedl až k politické revoluci roku 1979, v níž padla autokratická vláda prezidenta Pak Čonghiho.⁵ Stávky včetně přímých akcí, jako byly bojkoty nebo protestní sezení, byly pro dělnice mocnou zbraní. Často spolupracovaly s dalšími dělnickými hnutími, která zahrnovala i muže. Tak proběhla například stávka na podporu mexicko-amerických horníků, kteří měli stávkování na pracovišti zakázáno pod příslibem trestu – tento zákaz se však netýkal jejich manželek, které začaly okupovat šachty a stávkovat za větší sociální spravedlnost. A například ve Francii díky stávkám ženy získaly v roce 1967 právo na antikoncepci.⁶

Islandské feministky posunuly stávky na celostátní a celoveřejnou úroveň, když vyhlásily 24. říjen 1975 národním „volnem“ pro ženy, které si ho zasloužily za náročnou práci v domácnostech a na pracovišti a za nízké platy v porovnání s muži. Do stávky se tehdy zapojilo odhadem okolo 90 % žen, což způsobilo téměř totální zastavení provozu v islandských školách, průmyslových závodech a obchodech. O rok později prošla v islandském parlamentu legislativa o rovnoprávnosti.⁷

Ženy však nebyly ponižovány pouze na pracovištích. Stávky se tak rozšířily v podobě demonstrací i před další instituce. Například Irsku v roce 1971 protestovaly ženy před budovou parlamentu za zákon o přístupu žen k antikoncepci. Tohoto protestu se následně chytila i organizace *Irish Women's Liberation Movement* (v překladu: *Irské hnutí za osvobození žen*). Ženy z Japonska a Koreji pak používaly demonstrace k protestům proti komerčnímu („turistickému“) sexuálnímu průmyslu. Tyto protesty se konaly zejména před letišti či uvnitř příletových a odletových hal.⁸

Od roku 1977 probíhaly také protesty pod heslem „Reclaim the Night“ (v překladu: „Znovuzískání noci“), a to proti mužskému násilí na ženách (pornografickým průmyslem počínaje, přes obtěžování na ulicích, znásilňování, genderově podmíněnými vraždami konče). Pochod se rozšířil z Bruselu do Londýna, Říma, Berlína a západního Německa. Účastnice protestů nesly hořící pochodně a bubnovaly na improvizované bubny – vnikaly

3 Edwards, Louise. 2000. „Women's Suffrage in China: Challenging Scholarly Conventions“. *Pacific Historical Review*, vol. 69, no. 4, pp. 617–38. Dostupné z: doi.org/10.2307/3641227

4 Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

5 Molony, Barbara. 2016. *Gender in Modern East Asia: An Integrated History*. Boulder: Westview Press. ISBN: 9780813348759.

6 Watson, Cicely. 1952. „Birth Control and Abortion in France since 1939“. *Population Studies* 5, no. 3: 261–86. Dostupné z: doi.org/10.2307/2172430

7 Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

8 Guichard-Anguis, Sylvie, Moon, Okpyo (eds.). 2011. *Japanese Tourism and Travel Culture*. London, New York: Routledge. Dostupné z: www.academia.edu/70084752/Japanese_Tourism_and_Travel_Culture

tak do nepřátelských prostor zvukem a světlem. Pochody „Reclaim the Night“ se konají dodnes.⁹

Prsa moci: Hlas těla v protestu

S feministickým hnutím se často hovoří také v souvislosti s ženskými nadry, a to v různých kontextech. Nejznámější je například „pálení podprsenek“, které se téměř stalo synonymem feminismu, přestože se jedná pouze o historický mýtus. Pravdou však je, že feministky v 70. letech povzbuzovaly ostatní ženy, aby podprsenky nenosily.¹⁰

V roce 2008 skupina ukrajinských feministek označovaná jako FEMEN přilákaly celosvětovou publicitu a tím pozornost k řešení závažných společenských problémů tím, že se svlékaly do půl těla a na holá nadra si psaly slogany. Na druhou stranu však tyto feministky využívaly pouze mladá a štíhlá těla, která odpovídala patriarchálním měřítkům krásy, nikoli například těla tlustá, stará či netypická. Což podrážovalo jejich snahu poukázat na vykořisťování ženských těl muži.¹¹

Protesty zahrnující nahotu vždy probíhaly v prostředích, v nichž význam ženských těl ovlivňovala rasa, víra a třída. Například africké a afroamerické ženy také často odhalovaly svá těla v protestu, a to už v 19. století. Ve Spojených státech byly tyto protesty s použitím obnažených částí ženského těla obzvláště náročné vzhledem k historickému pozadí. Černošské ženy (a také muži) byly v minulosti v důsledku otroctví považovány za živočišné povahy, zejména pokud jde o jejich sexualitu. Černošky byly spojovány s nekontrolovatelnými sexuálními touhami. Samotné otroctví fungovalo jako sexuální ekonomika, v níž byly černošské ženy sexuálně zneužívány rukama bílých mužů. Černošky byly neustále znásilňovány a bylo na ně pohlíženo jako na cennější, pokud byly mladší a nebyly těhotné, protože byly sexuálně dostupné. Těla černošských žen byla komodifikována a monitizována pro mužský pohled a tento pohled na „chlípné“ chování vedl k ospravedlnění znásilňování a sexuálních útoků na černošské ženy ve Spojených státech. Sexuální zobrazování černošských žen v otroctví bylo základem pro zacházení s jejich těly a jejich komodifikaci v moderní společnosti: Ideologie, že černošské ženy jsou „snadné“ a otevřeně sexuální, jim ve srovnání s bílými ženami přisuzuje nižší sexuální hodnotu, stále existuje (například černošské striptérky a pornoherčky jsou placeny méně a je s nimi zacházeno hůře než s jejich bílými kolegyněmi, protože jsou považovány za osoby s nižším erotickým kapitálem a chtějí být konzumovány bílým publikem).¹²

9 Reclaim the Night 2022. *Reclaim the Night* [online]. Dostupné z: www.reclaimthenight.co.uk/index.html

10 100 Women: The truth behind the 'bra-burning' feminists. 2018. BBC [online]. Dostupné z: www.bbc.com/news/world-45303069

11 Delap, L. 2022. *Feminism: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

12 Heller, Nicole E. 2020. „Black Female Artists Reclaiming Their Sexual Power“. *The Cupola*. Dostupné z: cupola.gettysburg.edu/student_scholarship/850

Konflikty uvnitř feministického hnutí

17

18	Rasismus ve feministickém hnutí
18	Zahalování ve feministickém hnutí
20	Třídní rozdíly ve feministickém hnutí
21	Homofobie ve feministickém hnutí
21	Transfobie ve feministickém hnutí

Rasismus ve feministickém hnutí

Ženy černé barvy pleti, ženy asijského či latinskoamerického původu se často setkávaly s arogancí bílých feministek, které formulovaly potřeby žen podle svých potřeb, přesto však hovořily o všech ženách obecně. Například ženy globálního Jihu svůj feministický hněv zaměřovaly jinak než bělošky, protože měly jiné problémy, nicméně tyto problémy byly bílými feministkami zlehčovány a ignorovány.¹ Feminismus v zemích latinské Ameriky kladl silný důraz na péči o dítě a mateřství už od počátku dvacátého století. Proto místo práva na potrat, o který usilovaly feministky z průmyslově vyspělých zemí, usilovaly feministky z Latinské Ameriky spíše ochranu před lékaři a sociálními pracovníky, kteří jim násilně prováděli potraty, sterilizace nebo jim odebírali děti.²

Rasismus ve feminismu se však projevil i v rámci jednotlivých zemí globálního Jihu, na kongresu z roku 1974 se setkaly peruánské feministky, které se rozdělily na skupinu hispánských bělošek, které byly často vzdělané, a na skupinu původních obyvatelek Peru, které byly spíše chudé. Tento rasový konflikt byl pro ně podstatnější než řešení jiných forem útlačku. Zmíněný rozpor v sobě zahrnoval například odmítavý postoj původních obyvatelek k antikoncepci za účelem podpořit populační růst a tím bojovat proti korporacím a nadvládě průmyslově vyspělejších zemí. Postkoloniální nacionalismus se zde jasně promítá.³

18

Zahalování ve feministickém hnutí

Zahalování žen je historicky zakořeněná praxe v různých kulturách a společnostech. Nicméně zahalování konkrétně muslimských žen je pro mnoho různých společenských skupin, zejména těch feministických, velmi kontroverzní. Zahalování muslimských žen je dlouhodobě kritizováno, stejně jako je kritizován islám jako náboženství, které utlačuje ženy, a závoj jako nástroj patriarchátu.⁴

Podle historičky Lucy Delap jsou však zákazy zahalování, které se stávají předmětem politických debat v západních zemích, prezentovány jako snaha o „osvobození žen“, ale místo skutečného osvobození jde podle ní především o snahu vyvolat islamofobní reakce. Stojí za tím prý projev Západu, který od 70. let 20. století stále více vykresluje islám jako ve své podstatě fundamentalistický, antifeministický⁵ a jako něco nebezpečného, co ohrožuje západní společnost.⁶

Tato myšlenka je však zavádějící, protože za zahalováním stojí různé důvody, stejně jako za případným odmítáním závoje ze strany muslimských žen, zejména těch feministických. Část skupiny muslimských feministek tvrdí, že jejich zahalování zamezuje potenciální „přeměně žen v sexuální objekty, k níž dochází, když jsou ženy neustále posuzovány na základě svého vzhledu a naopak umožňuje jim i jejich okolí soustředit se na to, co má žena v hlavě, na její mysl, a nikoli na to, co má na hlavě – na její vlasy – a tím

1 Lewis, R. Mills, S. (eds). 2003. *Feminist Postcolonial Theory: A Reader*. Routledge.

2 Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

3 Ibid.

4 Ibid.

5 Ibid.

6 Bečka, Jiří, Mendel, Miloš. 1998. *Islám a České země*. Olomouc: Votobia.

i na její fyzickou přitažlivost“.⁷ Pro některé muslimky je zahalování kulturní i náboženskou praxí, která může být spojena s veřejným aktivismem.⁸ V některých případech se jedná o jediný nástroj, který jim umožňuje být takto veřejně aktivní. Mnoho muslimských žen vychází ve svém feministickém pohledu na svět a svou roli ve společnosti z výkladu Koránu a ze sociálních reforem zavedených zakladatelem islámu prorokem Mohamedem.⁹ Zákaz zahalování žen vyznávajících islám zároveň muslimské feministky interpretují jako pokus o kontrolu ženského těla, a tudíž odebrání možnosti rozhodovat o svém vlastním těle.

Historicky bylo zahalování také nástrojem politiků v muslimských i nemuslimských státech. V roce 1956 dal egyptský prezident Gamál Abd an-Násir ženám volební právo, zaručil jim rovná práva a považoval placené zaměstnání pro ženy za něco zásadního pro budování státu. Zřízení „státu feminizmu“ bylo spojeno s povznesením a modernizací Egypta.¹⁰ V 70. a 80. letech však „islámské obrazoborecké hnutí“ začalo prosazovat „autentický islám“ jako opozici k „západnímu islámu“ a velké množství mladých muslimek na univerzitách začalo nosit hidžáb.¹¹ Zahalování muslimských žen bylo často spojováno s politikou, jelikož naznačovalo, s kým sympatizují. Tento jev byl patrný nejen v Egyptě, ale také v Íránské republice během roku 1979, kdy bohužel řetězec událostí vedl k segregaci a vyřazení žen z veřejného prostoru.¹² Stejně podmínky začaly platit i pro ženy v Pákistánu. Pákistánské ženy proti tomuto režimu bojovaly vytvářením feministických skupin, které prosazovaly práva žen, a aby daly najevo svůj nesouhlas s „nepřátelským právním a kulturním prostředím pro ženy“, pálily své závoje.

Praxe pálení závoje je v Íránu relativně častá i dnes. Muslimské ženy těmito činy bojují proti represivnímu státnímu režimu a opatřením takzvané „mravnostní policie“. Zahalování, respektive nezahalování pak může být feministickým i aktivistickým způsobem sebeprosazení či vyjádření se ve společnosti. Události 11. září v Americe způsobily nárůst diskriminace a předsudků vůči muslimské komunitě, a potažmo tedy muslimským ženám. Muslimky se v reakci na tuto vlnu snaží nově definovat význam zahalování jako „volání po rovnosti“.¹³ Zahalování i nezahalování pak lze v každé situaci interpretovat jinak, a proto by nemělo být považováno pouze za nefeministické.

19

Třídní rozdíly ve feministickém hnutí

Třídní charakter oblečení byl v ženském hnutí vždy zdrojem napětí a odrazem moci. Relativní vyloučení dělnických žen z protestů, na nichž bylo požadováno

7 Muslim Sexual Ethics: Veiling and the Hijab. Brandeis University [online]. Dostupné z: www.brandeis.edu/projects/fse/muslim/veil.html

8 Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

9 Mohamed zlepšil postavení žen a dal jim mnohá práva, která v té době neměly. Ženy také sehrály důležitou roli při zavádění islámu a jeho rozšiřování.

10 Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

11 Ibid.

12 Ibid.

13 Ahmed's analysis of increased 'veiling' wins religion prize. *Grawemeyer Awards* [online]. Dostupné z: grawemeyer.org/ahmeds-analysis-of-increased-veiling-wins-religion-prize

módní oblečení, způsobilo, že mnohým z těch nejvýraznějších akcí WSPU¹⁴ vévodily ženy ze střední a vyšší třídy.¹⁵

Protesty hnutí za osvobození žen většinou nebrala žádné ohledy na rasy a třídu. To lze ukázat na příkladu boje proti událostem, které byly zaměřeny na objektivizaci ženského těla a které byly navrženy tak, aby potěšily mužský pohled. Jedna z těchto akcí se odehrávala v britské černošské komunitě, která měla dlouhou tradici soutěží krásy. **Přestože se feministické aktivistky ve své obhajobě soustředily na nezbytný a prospěšný cíl (kritizovat objektivizaci ženských těl), nedokázaly vzít v úvahu, že pro mnoho modelek pocházejících z dělnického prostředí byl úspěch v soutěžích krásy prostředkem k získání lepšího společenského postavení a peněžních odměn.** Tyto protesty, které velmi necitlivě zacházely s potřebami žen z dělnické třídy, tak posílily pověst feministek jako přehnaných kritiček a rigidních moralistek. Navíc dodaly důvěryhodnost myšlence, že feministky se staví proti heterosexuální erotice a potěšení. To v konečném důsledku ovlivnilo vnímání feminismu a také oslabilo jeho schopnost oslovit většinovou společnost.¹⁶ Feministky se nemohly shodnout, jestli je móda škodlivým výmyslem patriarchátu nebo prostředkem k vyjádření vlastního potěšení.

V 80. letech 20. století se módní pravidla změnila a feministky ve vyšším postavení začaly nosit kalhotové kostýmy a saka s ramenními vycpávkami. Sako bylo často rudé a vrátily se také podpatky; tato kombinace vyjadřovala směs moci a sexuality.¹⁷

New Zealand Rational Dress Association (v překladu: *Novozélandská asociace racionálního odívání*), požadovala, aby ženám bylo povoleno přestat nosit korzety, jež omezovaly pohyb a dýchání. Některé ženy to vnímaly jako čistě zdravotní reformu, jiné za právo žen na svobodu pohybu na veřejných místech, svobodu jezdit na kole a sportovat. Tyto zastánkyně **Oděvní reformy za racionální oděv**, tedy ženy v kalhotách byly často zobrazovány jako ženy, kterým chybí cit pro módu. **Mnohým feministkám připadaly nové možnosti oblékání jako mocný prostředek pro vyjádření vzdoru v běžném životě.** Ženy popisovaly, jak moc je uspokojilo, že se mohly oblékat pro sebe a pro ostatní ženy a nemusely se řídit jen konvenční módou či módou definovanou muži.¹⁸

V tomto období, kdy se feministky vzpíraly módním konvencím, odhazovaly podprsenky a odmítaly si holit tělesné ochlupení, se však ženy, které měly blíže k moci, musely strategicky rozhodnout, jak naložit v politice s touto novou feministickou tendencí. Například britská politička Valerie Wise, která poskytovala ženským organizacím velké finanční dary, se oblékala konvenčně (nosila například šaty a saka). Zastávala názor, že pokud by nosila kontroverzní kalhoty, lidé by neposlouchali, co říká, ale místo toho by posuzovali její oblečení.¹⁹

¹⁴ *Women's Social and Political Union* (v překladu: *Sociální a politický svaz žen*) byla britská organizace sufražetek, která bojoval za právo žen volit. Organizace byla založena v roce 1903 a rozpuštěna v roce 1917. V roce 1918 ženy starší 30 let dostaly právo volit; a v roce 1928, pod Konzervativní vládou, konečně vyhrály i stejné podmínky jako muži.

¹⁵ Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

Homofobie ve feministickém hnutí

Americké aktivistky si ve 20. století brzy všimly homofobní povahy feministického hnutí. **Lesby se setkávaly s marginalizací a se shazováním jejich názorů a problémů.**²⁰ Tento rozpor bylo potřeba vyřešit, a proto byl roku 1969 uspořádán kongres za sjednocení žen.²¹ To se však nepodařilo a Betty Friedan²² a její následovnice nadále projevovaly silnou homofobii. **Lesby označovaly za hrozbu, která ohrožuje jednotu a veřejnou přijatelnost ženského hnutí.** Vyzdvihovaly stereotypní nahlížení na homosexuální orientaci a označovaly ho za zdroj extremismu, který podle nich usiluje o zapuzení mužů a o zavržení těhotenství a mateřství. To vedlo jen k větší vlně hněvu vůči této homofobii a tak vznikaly kontra-kampaně mířené na ženský aktivismus, s cílem vyzvat heterosexuální feministky ke sjednocení ženského hnutí.²³

Radikální lesby²⁴ vytvořily manifestem s názvem *Žena, jež se cítí být ženou*, kde popisují, kdo to je lesba: „Je to žena, která se často již v extrémně raném věku chová podle svého vnitřního nutkání být plnohodnotnější a svobodnější lidskou bytostí, než ji společnost chce dovolit. Tyto potřeby a činy ji v průběhu let staví do bolestných konfliktů s lidmi, situacemi, přijatelnými způsoby myšlení, cítění a chování.“²⁵

Nicméně problém feminismu, který marginalizuje lesby, měl mimo Evropu a severní Ameriku malou odezvu. **K tématu sexuality se na světové konferenci o ženách,**²⁶ která se konala v Mexiku v roce 1975, mnohé účastnice z globálního Jihu nestavěly ani přinejmenším jako k prioritě. **V rámci globálního Jihu bylo například v Indii toto téma vnímáno jako západní import, což Indky podněcovalo k nevoli a k odmítání ho řešit.**²⁷

21

Transfobie ve feministickém hnutí

Jeden z konfliktů, který v současném feminizmu rezonuje, zahrnuje tzv. radikální feministky,²⁸ které vylučují transženy²⁹ z míst a komunit určených pro ženy a lesby. Protistranou jsou pejorativně označovány jako: „transgender-vylučující radikální feministky“ nebo zkráceně „TERF“. Na straně druhé stojí trans ženy, jejichž biologické pohlaví při narození nebylo ženské, nicméně se

20 Hooks, B. 2000. *Feminist theory: From margin to center*. Pluto Press.

21 Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

22 Zakladatelka americké feministické organizace *National Organisation for Women* (v překladu: *Národní organizace pro ženy*).

23 Delap, L. 2022. *Feminismy: Globální dějiny*. ISBN: 978-0226754093.

24 *Radikální lesby* (v originále: *Radical lesbians*) je lesbické hnutí, které vzniklo částečně proto, že hlavní proud feminismu aktivně nezahrnoval práva leseb nebo za ně nebojoval. Hnutí vzniklo ve Spojených státech v 50. a 60. letech 20. století.

25 *The Woman – Identified Woman*. 1970. *Duke University Library* [online]. Dostupné z: repository.duke.edu/dc/wlmpc/wlms01011

26 Jednalo se o první mezinárodní konferenci pořádanou OSN, která se zaměřila výhradně na ženské otázky a znamenala zlom v politických směrnicích. Po tomto setkání byly ženy považovány za součást procesu tvorby a provádění politiky, nikoli za pasivní příjemkyně pomoci.

27 Naisargi, D. N. 2012. *Queer activism in India: A story in the anthropology of ethics*. Duke University Press.

28 *Transgender-vylučující radikální feministky*.

29 *Trans žena je žena, která byla při narození identifikována jako muž v důsledku narození s tradičně mužskými pohlavními orgány*.

cítí být ženami, označují se tak a chtějí se také účastnit akcí pro ženy nebo alespoň mít tu možnost.³⁰

Radikální feministky argumentují, že genderová identita³¹ je „ideologie“, která poškozují práva žen. Feminismus má podle nich zahrnovat pouze ženy označené při narození jako ženy, tzn. cisgender ženy.³² Na druhé straně stojí tans ženy, které tvrdí, že jejich vylučování z akcí pro ženy, z proženských/feministických organizací, vylučování z feminizmu či nerespektování jejich přání být označovány jako ženy, jsou akty transfobie.³³

Jedním z prvních momentů, který lze označit za transfobii ze strany leseb, nastal během první národní lesbické konference na Kalifornské univerzitě v Los Angeles v roce 1973. Na tomto místě vystoupila transgender folková zpěvačka Beth Elliot, která byla vypískána z pódia výkřiky „Je to zatracený chlap!“³⁴

Nejnámější spor mezi „radikálními feministkami“ a trans ženami se však točil kolem Hudebního festivalu pro ženy v Michiganu. Jednalo se o každoroční událost pouze pro ženy, která byla mezi lesbami oblíbená. V roce 1991 organizátorky festivalu požádaly trans ženu, aby tento festival opustila. Hudební festival pro ženy v Michiganu nikdy nevydal oficiální politiku proti trans ženám účastnícím se festivalu, podle americké historičky Lillian Faderman ale organizátorky otevřeně prohlásily, že to byl prostor „pouze pro ženy narozené jako ženy“.³⁵

Tento festival se stal symbolem vyloučení mnoha trans žen, které zažily vyloučení z prostor pouze pro ženy nebo pouze pro lesby. Podle Faderman mnoho návštěvnic festivalu a dalších lidí obhajujících práva transgender osob nesdílelo postoj festivalu.³⁶

Toto přetrvávající znepokojení z trans-exkluzivního postoje některých feministek a feministů či feministických organizací dalo v roce 2018 vzniknout prohlášení „Not In Our Name“ (v překladu: „Ne naším jménem“).³⁷ Jedná se o prohlášení o trans-integraci od osmi nejvýznamnějších lesbických vydavatelství v USA, Kanadě, Austrálii a Spojeném království, které deklaruje, že trans-inkluze, transženy ani genderová identita neohrožují lesbické ženy a práva žen. Tuto myšlenku veřejně odsuzují a tímto prohlášením vysílají poselství solidarity k trans komunitě: „Opravdu nás znepokojuje poselství, které tyto takzvané lesbické publicistky vysílají trans ženám a mladým lesbám – včetně transleseb – a chceme dát jasně najevo, že to není naším jménem.“³⁸

30 Compton, J. 2019. 'Pro-lesbian' or 'trans-exclusionary'? Old animosities boil into public view. NBC News [online]. Dostupné z: www.nbcnews.com/feature/nbc-out/pro-lesbian-or-trans-exclusionary-old-animosities-boil-public-view-n958456

31 Tj. možnost označit se a hlásit se podle vlastní identifikace k maskulinitě, feminitě, různé kombinaci obou nebo k žádnému z uvedených genderů.

32 Cisgender je označení pro osoby, jejichž pohlavní identita odpovídá pohlaví, které jim bylo určeno při narození.

33 Compton, J. 2019. 'Pro-lesbian' or 'trans-exclusionary'? Old animosities boil into public view. NBC News [online]. Dostupné z: www.nbcnews.com/feature/nbc-out/pro-lesbian-or-trans-exclusionary-old-animosities-boil-public-view-n958456

34 Faderman, L. 2015. *The gay revolution: The story of the struggle*. Simon and Schuster.

35 Compton, J. 2019. 'Pro-lesbian' or 'trans-exclusionary'? Old animosities boil into public view. NBC News [online]. Dostupné z: www.nbcnews.com/feature/nbc-out/pro-lesbian-or-trans-exclusionary-old-animosities-boil-public-view-n958456

36 Faderman, Lillian. 2015. *The Gay Revolution: The Story of the Struggle*. Simon and Schuster.

37 Not in our name. *Diva* [online]. Dostupné z: diva-magazine.com/2018/12/19/not-in-our-name

38 Ibid.

Konflikty vně feministického hnutí

23

Anti-gender hnutí

Antigenderové hnutí začalo v 90. letech 20. století. Vědci a vědkyně zabývající se tímto hnutím spojují jeho začátek s katolickou reakcí na Mezinárodní konference OSN o populaci a rozvoji a se Světovou konferencí o ženách, po nichž OSN začala uznávat sexuální a reprodukční práva. Svátý stolec se obával, že toto uznání povede k interupcím jako lidskému právu, delegitimizaci mateřství a normalizaci homosexuality.¹

Reprodukční právo, právo na manželství pro všechny, právo mužů projevovat empatii či boj proti domácímu, sexuálnímu a genderově podmíněnému násilí, to jsou témata, která se stala ústřední koncepcí toho, proti čemu Antigenderové hnutí brojí a co nazývají *genderovou ideologií*.² Prosazování výše zmíněných práv či vzdělávání v lidskoprávních tématech je tím, co je napadáno konzervativními politickými stranami či skupinami společnosti a satelitními organizacemi římskokatolické církve.³

¹ Kuhar, R., D. Paternotte (eds.). 2017. *Anti-gender campaigns in Europe: Mobilizing against equality*. Rowman & Littlefield.

² Nebo také genderovou teorií nebo genderismem. Nicméně jednotná definice tohoto výrazu chybí.

³ Kováts, E. 2017. The Emergence of Powerful Anti-Gender Movements in Europe and the Crisis of Liberal Democracy. *Gender and far right politics in Europe*. pp. 175–189.

Gender studies a mužská studia

V 70. letech 20. století se rozvíjejí gender studies a feministická antropologie, která kriticky reaguje na antropologické texty věnující se ženám pouze jako pasivním postavám, které jsou pozorovány, ale nepromlouvají, a to i přesto, že z demografického hlediska představují polovinu zkoumané populace.¹ V této době se také ustavilo rozlišování mezi *pohlavím*, jakožto biologickou daností, a *genderem* coby kulturně, sociálně a dobově podmíněnými významy, které jsou připisovány biologicky daným rozdílům mezi ženami.²

Sociální antropologové a antropoložky od té doby vesměs jednoznačně trvají na sociálním a kulturním tvoření kategorie genderu, neboť tuto skutečnost dosvědčuje existence rozličné podoby genderových rolí ve společnostech v různých koutech světa³ či příklady „třetích genderů“.⁴

V 80. letech 20. století se pak již pevně ustavuje oblast antropologie genderu, která vychází z předpokladu, že je třeba zkoumat nikoli pouze muže či pouze ženy, ale je třeba se zaměřit na „genderové vztahy jako strukturující princip všech lidských společností a studium vzájemných vztahů mužů a žen“.⁵

V této době vznikají i mužská studia⁶ a následně i maskulinní studia či studia maskulinit. To byl logický výsledek uznání, že maskulinita, stejně jako femininita, jsou produkty genderových vztahů a v souvislosti s tím jsou zároveň konstrukty závislémi na společenských a historických faktorech.⁷

K dalšímu vývoji pak na daném poli dochází od let devadesátých, kdy se zejména pod vlivem Bourdieuho Teorie jednání prosazuje přístup, podle něhož „genderové role a kategorie nejsou pevné a musejí být v praxi stále konstruovány, performovány“.^{8,9}

- 1 Ardener, E. 1975. Belief and the Problem of Women. In S. Ardener (ed.), *Perceiving Women*. London, Toronto, Melbourne. pp. 1–17.
- 2 Oakleyová, A. 2000. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál.
- 3 Meadová, M. 2011. *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*. Praha.
- 4 Whitehead, H. 1981. The bow and the burden strap: a new look at institutionalized homosexuality in native North America. In S. B. Ortner – H. Whitehead (eds.), *Sexual Meanings. The Cultural Construction of Gender and Sexuality*. Cambridge. pp. 80–111.
- 5 Moore, H. Co se stalo se ženami a muži?. *Cargo* 3/4, 2001 [1999], str. 174–197. In: Budilová, L. *Sociálně-antropologické studium příbuzenství a genderu se zvláštním zřetelem k českému kontextu*. *Historická demografie* 39/2015.
- 6 Nvyhnutelným se také ukázalo rozlišení studií týkajících se mužů (men's studies) od studií zaměřujících se na maskulinitu pojmávané jako kódy společenského významu, jejichž nositeli jsou právě muži (masculinity studies). Oba dva termíny jsou však dodnes používány v podstatě zaměnitelně.
- 7 Filipowicz, M. 2010. Možnosti využití maskulinních studií pro výzkum české literatury 19. století. Dostupné z: service.ucl.cas.cz/edicee/images/data/sborniky/kongres/%C4%8Cesk%C3%A1%20literatura%20v%20perspektiv%C3%A1ch%20genderu/005_marcin_filipowicz.pdf
- 8 Performativní chápání maskulinity a femininity je hrani genderu v souladu s různými sociálními situacemi. Vychází z chápání genderu jako fluidní kategorie.
- 9 Budilová, L. 2015. *Sociálně-antropologické studium příbuzenství a genderu se zvláštním zřetelem k českému kontextu*. *Historická demografie* 39: 271–291.

Queer studies

- 31 Rozdíly a podobnosti mezi lesbickými a gay studii, genderovými studii a queer teorií
- 33 Teorie sexuality
- 35 Heterosexualita jako erotický režim
- 36 Existence leseb ≠ existence mužské homosexuality
- 37 Emancipace homosexuality
- 38 Kritika queer teorie

Queer teorie se zrodila v oblasti gay, lesbických a genderových studií v reakci na rostoucí neklid způsobený tím, jak byly gay a lesbické identity reprezentovány, jak v rámci politického aktivismu, tak americkým akademickým světem během 80. a na počátku 90. let 20. století. Základem jejího vzniku byla vůle těch subjektů, jejichž myšlenky a zájmy nebyly reprezentovány žádnou dominantní a sjednocenou gay skupinou, získat možnost sebereprezentace a větší prostor k seberealizaci. **Tito lidé poukazovali na nedostatky etnického rámce používaného hnutím za osvobození homosexuálních osob a na jeho neschopnost uvědomit si své přirozené předsudky upřednostňující bělošství a střední třídu.**¹

Výraz „queer“ byl původně příkladem nenávisného označení pro všechny jedince, „bez rozlišení na gaye, lesby a jakékoli jiné sexuální subjekty vnímané jako perverzní (...), které se nepodřizují binárnímu rozdělení heterosexuální/homosexuální“.² Později se však označení *queer* vrátilo od pejorativního používání zpět k neutrálnímu nebo pozitivnímu sebeidentifikačnímu označení LGBTQI+ lidí.³ Tato jazyková volba také předznamenává jednu ze základních charakteristik queer, kterou je touha po subverzivním přivlastnění samotného slova. „Opakováním, reartikulací a přetvářením významu, queer otevírá dveře pro řešení doposud nelegitimizovaných výzev a uvolňuje prostor pro nové a neočekávané formy vyjádření.“⁴

Podstata queer studií tedy spočívá v interpretaci kulturních produkcí a reprezentací sexuality a identity, a proto se tento přístup označuje za společný základ queer studií, gay a lesbické tradice a feminismu. Queer teorie⁵ však do kontextu nových nároků více či méně vědomě vložila koncept identity/sexuality občanství, prosazovaný především afroamerickými homosexuálními lidmi⁶ a tzv. sexuálními rebely/kami⁷ (což je patrné jak v literatuře faktu, tak v aktivní politické propagaci). V praxi to znamená, že začali vědomě pracovat se sexuální identitou, stejně jako s rasovou, etnickou a dalšími identitami. Tyto skupiny zkoumaly, jak jsou osoby s různými identitami vnímány, jak jsou omezovány a jak se to odráží na jejich postavení v občanské společnosti.⁸

Tyto změny zdůrazňují význam faktorů, jako je rasa a třída, které již nejsou považovány za pouhé doplňkové prvky homosexuální identity. Místo toho jsou uznávány jako vzájemně propojené aspekty, které zpochybňují exkluzivitu europoidní rasy střední třídy v rámci homosexuální identity.⁹

Dalším významným tématem bylo zkoumání cest, které vedou k potvrzení existence vícero modelů a forem sexuality, jež již nelze redukovat

1 Seidman, S. 2007. Identity and Politics in a “Postmodern” Gay Culture. In Michael Warner (ed.). *Fear of a Queer Planet*. Minneapolis: University of Minnesota press. 2007, pp. 105–142.

2 Pustianaz M. 2004. Queer Studies. In Michele Cometa (ed). *Dictionary of salso culturali*, Roma, Meltemi. pp. 441–42.

3 Ibid.

4 Carotenuto S. 2000. „A sui generis philosophy, the philosophy of Judith Butler“. In: A. Bellagamba, P. Di Cori, M. Pustianaz. *Genres of traverse*. Vercelli: Mercurio. pp. 228–46: 238–29.

5 De Lauretis, T. 1999. „Queer theory: Lesbian and gay sexualities an introduction“. *Differences* 3.2. pp: iii–xviii.

6 Jedny z prvních antologií černošských homosexuálních hlasů jsou J. Beam (ed.), *In the Life*, Boston, Alyson, 1986 and E. Hemphill (eds.), *Brother to Brother*, Boston Alyson, 1991. Jednou z prvních intervencí týkajících se bisexuality nebo sexuality je L. Hutchins, L. Kaahumaru (eds.), *Bi Any Other Name: Bisexual People Speak Out*, Boston, Alyson, 1991.

7 To znamenalo kohokoli, kdo se odlišoval od normativních nebo mainstreamových názorů na sex nebo vztahy, takže často šlo také o feministky.

8 De Lauretis, T. 1999. „Queer theory: Lesbian and gay sexualities an introduction“. *Differences* 3.2. pp: iii–xviii.

9 Ibid.

na převládající binární model heterosexuality/homosexuality. Tento model rozřazuje jedince pouze na základě pohlaví jejich sexuálního partnera a zjednodušeně organizuje identity do jedné ze dvou kategorií binárního rozdělení.¹⁰

Závěrem můžeme říci, že dominantní esencialistická identita, kterou si osvojila americká homosexuální hnutí, čelila dvojí výzvě. První byla kritika ze strany afroamerické homosexuální kultury a „sexuálních rebelů/ek“. Za druhé se jednalo o zpochybnění zavedené identity perspektivou, která „zdůrazňovala obrovskou socio-historickou rozmanitost významů a struktur homosexuální touhy“.¹¹ Ani se vznikem požadavku na větší uznání¹² lesbických žen a gayů, kteří jsou v rámci homosexuální hegemonické kultury nedostatečně zastoupení, jsou marginalizováni a nejsou předmětem diskurzu, nezapomíná nový queer přístup k sexualitě na řadu úspěchů:

Gay a lesbického osvobozenického hnutí 70. let¹³

1970	<ul style="list-style-type: none"> • V Austrálii byla založena Organizace CAMP (Campaign Against Moral Persecution, v překladu: Kampaň proti morální perzekuci). • V New Yorku se konal první průvod hrdosti LGBT Pride. • Carl Wittman napsal knihu A Gay Manifesto.
1971	<ul style="list-style-type: none"> • Homosexualita byla dekriminována v Rakousku, Kostarice a Finsku. • Historicky první stejnopohlavní manželství bylo zaznamenáno ve veřejných spisech jakéhokoli orgánu státní správy ve Spojených státech. • Na Michiganské univerzitě byla zřízena první kancelář LGBT programů na vysoké škole, tehdy známá jako „Gay Advocate’s Office“.
1972	<ul style="list-style-type: none"> • Švédsko jako první země na světě umožňuje transgender osobám legálně změnit pohlaví a poskytuje bezplatnou hormonální terapii.
1973	<ul style="list-style-type: none"> • Homosexualita již není považována za nemoc: V Austrálii a na Novém Zélandu Federální rada prohlásila, že homosexualita není nemoc. Ve Spojených státech Americká psychiatrická asociace vyřadila homosexualitu ze svého Diagnostického a statistického manuálu duševních poruch. • Americká country skupina Lavender Country vydala stejnojmenné album, které je prvním známým albem s gay tematikou v historii country hudby.

¹⁰ De Lauretis, T. 1999. „Queer theory: Lesbian and gay sexualities an introduction“. *Differences* 3.2. pp: iii–xviii.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ 1970s in LGBT rights. *Wikipedia.com* [online]. Dostupné z: en.wikipedia.org/wiki/1970s_in_LGBT_rights

-
- 1974
- **Chile umožnilo transgender osobám legálně změnit jméno a pohlaví v rodném listě poté, co podstoupí operaci změny pohlaví, a stalo se tak druhou zemí na světě, která tak učinila.**
 - **V San Franciscu vznikla první homosexuální softballová liga na světě pod názvem Community Softball League, která nakonec zahrnovala ženské i mužské týmy.**
-
- 1975
- **V Británii začíná vycházet časopis *Gay Left*.**
 - **Byla založena první organizace bojující za práva a osvobození homosexuálních amerických indiánů a indiánek nazvaná *Gay American Indians*.**
-
- 1976
- **Americká episkopální církev přijímá rezoluci, která potvrzuje homosexuály jako Boží děti, „které mají plný a rovnocenný nárok na lásku, přijetí a pastorační péči církve“.**
-
- 1977
- **V San Franciscu se konal první gay filmový festival na světě.**
-
- 1978
- **Osmibarevná duhová vlajka byla poprvé použita jako symbol homosexuální hrdosti.**
-
- 1979
- **Proběhly „The White Night Riots“. Tisíce lidí vyšly do ulic, aby protestovaly proti mírnému trestu, který dostal Dan White za vraždu místního politika a bojovníka za práva homosexuálů Harveyho Milka a starosty George Mosconeho.**
-

Tento nový queer přístup se snaží odklonit od rigidních binarit heterosexuální/homosexuální a maskulinní/femininní. Místo toho zdůrazňuje, že lidská sexualita je v podstatě polymorfní a bisexuální. Dále se snaží objasnit, proč se ve společnosti projevuje sexuální represe¹⁴ a usiluje o transformaci boje za sexuální osvobození do širší genderové revoluce, čímž zdůrazňuje souvislost mezi genderem a sexualitou.¹⁵ Nicméně někteří z prozíravějších queer teoretiků a teoretiček, kteří si uvědomují současná omezení při rozbíjení konstruktů genderu a sexuality, navzdory jejich předchozí dekonstrukci v teoretickém diskurzu,¹⁶ usilují o to, aby se cíl

¹⁴ Altman, D. 1971. *Homosexual repression and liberation*. New York: NYU Press, p. 84.

¹⁵ Seidman, S. 2007. Identity and Politics in a “Postmodern” Gay Culture. In Michael Warner (ed.). *Fear of a Queer Planet*. Minneapolis: University of Minnesota press. pp. 105–142.

¹⁶ Pustianaz, M. 2004. Queer Studies. In Michele Cometa (edited by), *Dictionary of salso culturali*, Roma, Meltemi. pp. 441–42.

politického osvobození zdál méně idealistický. Zdůrazňují, že v předchozích tradicích chyběla „věrohodná strategie transformace a sociálního ukotvení režimu homosexuální, respektive heterosexuální identity v osvobozeném post-identitním uspořádání“.¹⁷

Rozdíly a podobnosti mezi lesbickými a gay studii, genderovými studii a queer teorií

Queer teorie se potýkala s řadou problémů při snaze o účinné začlenění do politického diskurzu různých gay a lesbických aktivistických hnutí, a také při identifikaci svých základních teoretických principů.¹⁸ Judith Butler (uznávaná jako jedna z nevlivnějších queer teoretiček především díky své knize *Gender Trouble*) neskrývala své osobní opovržení nad tím, že byla označena za součást tzv. queer teorie v době, kdy již byla teoretická debata do značné míry zahájena díky její vlastní práci.¹⁹ Zdůrazňovala, že „ji nikdy nenapadlo být součástí queer teorie“.²⁰ Prostřednictvím řady vyjednávání se objevuje přesné datum vzniku queer teorie, a to rok 1990, který se shoduje s datem publikace článku, v němž Teresa de Lauretis úspěšně vyzvala k zamyšlení nad jistotami nabytými v tématu gay a lesbické identity.²¹

Teresa de Lauretis upozorňovala, počínaje svou publikací *Differences*, na další problémy, kterými je potřeba se zabývat. Hovořila o množících se případech přivlastňování termínu queer v kontextech a pro účely, které původně nebyly předpokládány. Svými rozmluvami dala podnět k teoretickému přehodnocení „problematiky naturalizace homosexuality, k níž došlo v gay a lesbických studiích“.²² Několik let poté de Lauretis napsala:

„Pokud se v tuto chvíli ptáte, čtenáři a čtenářky, jaký je rozdíl mezi lesbickými a gay studii, genderovými studii a queer teorií, mohu odpovědět jen to, že nevím. Všechny tyto výrazy se používají jak na univerzitách, tak v nakladatelstvích se slabými a nepřesnými odkazy, většinou za účelem propagandy, přilákání studujících nebo zvýšení prodeje knih.“²³

V souvislosti s výše uvedeným vysvětlila i motivaci, jež ji přivedla k nutnosti objasnění významu pojmu *queer*:

„Chtěla jsem otevřít debatu a diskutovat jednak o tom, že mužská a ženská homosexualita jsou bez ohledu na pohlaví stejnou formou sexuality, a druhak o tom, že ji lze identifikovat pouze v kontrastu s heterosexualitou (...). V této souvislosti je nutné se odvážně zabývat problémem nerovnosti mezi lesbickými

17 Carotenuto S. 2000. „A sui generis philosophy, the philosophy of Judith Butler“. In: A. Bellagamba, P. Di Cori, M. Pustianaz. *Genres of traverse*. Vercelli: Mercurio. pp. 228–46: 238–29.

18 Seidman, S. 2007. Identity and Politics in a “Postmodern” Gay Culture. In Michael Warner (ed.). *Fear of a Queer Planet*. Minneapolis: University of Minnesota press. pp. 105–142: 128.

19 Butler, J. 1993. *Bodies that Matter: On the discursive limits of sex*. Routledge New York & London.

20 Ibid.

21 De Lauretis, T. 1999. „Queer theory: Lesbian and gay sexualities an introduction“. *Differences* 3.2. pp. iii–xviii.

22 Manieri F., Fiorilli O. 2011. Queer: a look through, in L. Borghi, F. Manieri, A. Pirri (eds.). *The Five Lesbian Days in Theory*. Roma Ediesse. pp. 107–35.

23 De Lauretis, T. 1999. *Eccentric Subjects*. Milano: Feltrinelli. pp. 104–105.

ženami a gay muži (...), zkoumat jak společné základy, tak specifické základy jejich praxe (...) a sebe prezentaci homosexuality, s ohledem na různé případy genderové, třídní a rasové příslušnosti (...). Tímto způsobem bychom změřili hranice a možnosti účinného spojení navzdory našim rozdílům, místo abychom se přizpůsobili nepohodlnému soužití pod stejnou značkou. (...) To byl návrh queer teorie, jak jsem si ji představovala. Nyní mohu pouze sledovat, jak se tento termín šířil a jak byl používán a zneužíván.“²⁴

Teresa de Lauretis si uvědomovala, že „společná fronta nebo politické spojení mezi gayi a lesbami (...) bylo možné a nutné (...) vzhledem k naléhavé situaci v zemi v souvislosti s výskytem AIDS a všudypřítomným a institucionálním utlačováním queer osob všech pohlaví“.²⁵ K jednomu z těchto nezbytných spojení mezi gay muži a lesbickými ženami došlo na počátku 80. let v době rostoucí pandemie HIV (zejména ve Spojených státech). Lesbické uskupení, které si říkalo Blood Sisters (v překladu: Krvavé sestry), se rozdělilo do několika podskupin, které pořádaly sbírky krve pro gaye s nemocí AIDS – muže, kteří zoufale potřebovali transfuzi krve. Mnoho leseb se nabídlo, že darují krev poté, co bylo gayům dárcovství zakázáno, protože se úřady snažily zastavit šíření viru HIV. Tyto lesby byly také hlavními pečovatelkami o gaye nakažené virem HIV. V této době zdravotní sestry nevstupovaly do pokojů homosexuálních pacientů s AIDS a také lékaři mluvili s pacienty pouze ode dveří.²⁶

T. de Lauretis chtěla skrze využívání termínu *queer* nalézt řešení problému způsobeného vzájemnou zaujatostí mezi gay a lesbickými skupinami.²⁷ Záměrem bylo „problematizovat některé diskurzivní konstrukce v oblasti gay a lesbických studií“.²⁸ Poukazuje především na skutečnost, že neexistují pouze genderové rozdíly, ale také rasové či třídní rozdíly, které četní aktivisté/aktivistky, teoretici/teoretičky a spisovatelé/spisovatelky zdůrazňovali již v 80. letech.²⁹ Požadavek na používání termínu *queer*³⁰ znamená uznání hlubokých rozporů mezi lesbickými a gay skupinami ve Spojených státech. Lesbické skupiny se spojily s ženským hnutím, ale čelily odporu některých feministických skupin z důvodů jejich homofobních postojů. Mezitím se skupiny gayů již rozdělily na ty, kteří věřili v esencialistickou sebe prezentaci, a na ty, kteří dávali přednost konstruktivistickým přístupům. Teorie queer se tedy ve své první fázi formovala v souladu s myšlenkami gay a lesbických studií a nevystupovala proti této tradici s novým racionálním výkladem sexuality. Mnohé odborné texty nesoucí se v duchu tematiky queer se však do značné míry nezaměřují na dřívější nesnáze, které charakterizují vztah mezi gay a lesbickou složkou, ale naopak často zamlčují přesný vznik a vývoj queer teorie. Do dnešního dne zůstávají tyto dvě oborové oblasti,

24 De Lauretis, T. 1999. *Eccentric Subjects*. Milano: Feltrinelli. pp. 104–105.

25 De Lauretis, T. 1999. „Queer theory: Lesbian and gay sexualities an introduction“. *Differences* 3.2. pp: iii–xviii.

26 Wilde, J. 2021. Lesbian ‘Blood Sisters’ were a crucial part of the battle against AIDS in the 1980’s. *Ggn.ie* [online]. Dostupné z: gcn.ie/lesbian-blood-sisters-crucial-1980s-aids/ a také Markides, John-Paul. 2021. They gave us their blood to keep us alive. *The Diocese of Huron* [online]. Dostupné z: dihuron.org/news/they-gave-us-their-blood-to-keep-us-alive

27 De Lauretis, T. 1999. „Queer theory: Lesbian and gay sexualities an introduction“. *Differences* 3.2. pp: iii–xviii.

28 Ibid.

29 Ibid.

30 Ibid.

tedy queer a gay a lesbická studia poměrně jasně odděleny. Proto je možné hovořit o přítomnosti „významných rozdílů v tezích LGBT a queer teorie (...), z nichž některé zahrnují disciplinární rozdílů (sociální a humanitní vědy), různé modely disciplinárního a interdisciplinárního výzkumu a pochybnosti o stabilitě a proměnlivosti sexuálních a genderových identit“.

Podle této perspektivy se queer teorie, která „destabilizuje a rozvrací představu pevných sexuálních a genderových identit“,³¹ stala jedním z hlavních nepřátel gay a lesbického kánonu – který zdůrazňuje „stabilitu homosexuálních identit“³² – a znovu tak vyvolává interní dilema pramenící z potřeby, aby LGBT i queer studia „koexistovala v progresivním a produktivním prostředí, v němž se vzájemně nepodporují ani neusilují o myšlenkovou hegemonii“.³³ Touha po mírovém řešení problémů v rámci gay a lesbických studií se nenaplnila. Místo toho se ustálilo svévolné přivlastňování myšlenky de Lauretis řadou odborníků, řadou osob, které nezávisle na sobě vytvořily nová odborná vysvětlení a příklady *queer*.³⁴ Vznikla řada modelů homosexuality, které si ovšem často silně protiřečily, nebo různých strategií emancipace opomíjených sexualit. **Kvalitativní úroveň a počet těchto aktivit umožnily vytvoření nové queer kultury, a to proto, že „to, co je nyní zařazeno do oblasti gay a lesbických studií a studií sexuality, musí nutně zohledňovat teoretický kapitál, který se nyní konečně ustálil“.** Tyto činnosti přinesly hmatatelné výsledky v kultuře aktivismu a nabízejí „odlišnou koncepci spojenectví mezi různými sexuálními subjektivitami (...) a věnují větší pozornost kulturním, rasovým, náboženským a třídním rozdílům v rámci násilně homogenní gay komunity nebo domnělé lesbické komunity“.³⁵

Teorie sexuality

Gayle Rubin, americká kulturní antropoložka a teoretička, se ve své esejí *Thinking Sex* z roku 1984 zabývala společenskými konstrukty sexuality. Zkoumala hodnotové systémy, které různé sociální skupiny, ať už feministické nebo patriarchální, přisuzují různým formám sexuálního chování. **Tyto hodnotové systémy klasifikují některá chování jako morálně přijatelná a přirozená, zatímco jiná, například homosexualitu nebo BDSM, označují za deviantní a nepřirozená.**³⁶

Spis Gayle Rubin *Thinking Sex* je jednou z nejautoritativnějších žádostí marginalizovaných a opomíjených komunit o občanství. V esejí Rubin zkoumala, jak jsou vnímáni jedinci s různými identitami a jak to ovlivňuje jejich postavení v občanské společnosti. Význam textu jasně říká, že „království sexuality má také svou vlastní osobní a vnitřní politiku, své nerovnosti a své modely útlaku“,³⁷ a vyzývá k emancipaci, přičemž se odvolává především na Michela Foucaulta a jeho způsob myšlení o sexualitě. Rubin patřila mezi první, kdo se odkazoval na Foucaultovo dílo *Dějiny sexuality*, a uznávala tento spis

31 Lovaas, K. E., Elia J. P., Yep G. A. 2006. *LGBT studies and queer theory. New conflicts, collaborations and contested terrain*. New York: Harrington Press. pp. 6-7.

32 Ibid.

33 Ibid.

34 Ibid.

35 Arfini E.A.G., C. L. Iacono (eds.). 2012. *Reverse Canon*. Pisa: ETS. p. 35-36.

36 Rubin, G. S. 1993. *Thinking Sex, Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*, in H. Abelove, M. Barale, D. M. Halperin (eds.). *The Lesbian and Gay Studies Reader*. New York, Routledge. pp. 3-4.

37 Ibid.

jako „vlivnější a symboličtější z nové doktríny o sexu“,³⁸ protože Foucault dokázal „kritizovat tradiční chápání sexuality jako přirozeného pudu, který se touží osvobodit od společenské kontroly“, a zároveň poskytl informace o „historii sexu“ a vytvořil „konstruktivistickou alternativu k sexuálnímu esencialismu (...)“.³⁹ Gayle Rubin zdůrazňuje utlačovatelský charakter „moderního sexuálního systému, který obsahuje třídy sexuální populace rozvrstvené na základě fungování sociální hierarchie“,⁴⁰ protože „většina lidí zaměňuje své sexuální preference za univerzální systém, který funguje nebo by měl fungovat pro každého“.⁴¹ Z vědeckého hlediska zkoumání sexuální kultury v 80. letech 20. století velmi připomíná atmosféru 50. a 60. let ve Spojených státech. Toto rané období se vyznačovalo zvýšenými obavami v rámci vnímání „homosexuální hrozby“ a z nejednoznačného vymezení pojmu „původce sexuálního obtěžování“ (v originále: „sexual harasser“).⁴² Toto uvažování nebylo odůvodněno pouze obnovením represivního myšlení a aktivit, ale stalo se tak zejména v reakci na stupňující se paniku kolem AIDS.

Tato historicky-společenská doba se dále vyznačuje směřováním za tvorbou systematictějšího hnutí za osvobození homosexuálů, které bylo inspirováno Stonewallskými nepokoji⁴³, které rovněž hrály klíčovou roli při vývoji *Thinking Sex*.⁴⁴ Podobné iniciativy vzešly i od dalších disidentských skupin sexuality,⁴⁵ které se začaly sdružovat a usilují o zopakování úspěchů homosexuální komunity. Do těchto skupin patří například osoby, které se identifikují jako „bisexuální, sadomasochistické, osoby preferující transgenerační vztahy, transgender osoby, transvestité apod.“.⁴⁶ Veškeré tyto aktivity se odehrávají v období, které se vyznačuje utvářením pocitu společenství a získáváním identity.⁴⁷

Analýza od Rubin se snaží najít kritické vyjádření, které by dokázalo potlačit barbarství sexuálního pronásledování.⁴⁸ Při pohledu na sousední americký feminismus se ovšem objevuje určité rozladění, protože je možno pozorovat reálné činnosti vedoucí k demonizaci sexuality v určité feministické kultuře. **Zejména po interpretaci sexuálního osvobození jako prostého rozšíření mužských privilegií se na počátku osmdesátých let rozšířila americká antipornografická feministická kultura. Gayle Rubin tvrdila, že se jedná o jeden z nejzávažnějších a opakovaně se objevujících kamenů**

38 Rubin, G. S. 1993. *Thinking Sex, Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*, in H. Abelow, M. Barale, D. M. Halperin (eds.). *The Lesbian and Gay Studies Reader*. New York, Routledge. pp. 3–4.

39 Ibid.

40 Ibid.

41 Ibid.

42 Ibid.

43 Stonewall byla série protestů členů homosexuální komunity v reakci na policejní zátah, který začal 28. června 1969 v časných ranních hodinách v hostinci Stonewall Inn v Greenwich Village na dolním Manhattanu v New Yorku. Návštěvníci Stonewallu, dalších gay a lesbických barů ve Village a lidé z ulice v sousedství se bránili, když policie začala používat násilí. Nepokoje jsou všeobecně považovány za přelomovou událost, která změnila hnutí za osvobození homosexuálů a boj za práva LGBT ve Spojených státech ve 20. století.

44 Rubin, G. S. 1993. *Thinking Sex, Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*, in H. Abelow, M. Barale, D. M. Halperin (eds.). *The Lesbian and Gay Studies Reader*. New York, Routledge. pp. 3–4.

45 Ibid.

46 Ibid.

47 Ibid.

48 Ibid.

úrazu pro již tak marginalizovanou sexualitu.⁴⁹ Nejen proto, že tento proud líčí „většinu sexuálního chování v tom nejhorším možném světle a vždy používá ty nejhorší dostupné příklady, jako by byly reprezentativní“, ale také proto, že „toto antipornografické hnutí a jeho představitelé tvrdí, že mluví za celý feminismus“. To vytváří extrémně konzervativní představu o morálce a sexuálním režimu.⁵⁰ Touha po jasné emancipaci od ne vždy vstřícného feministického myšlení spojuje Gayle Rubin s lesbami a heterosexuálními ženami, které se cítily být nesprávně prezentované či vykreslované antipornografickým diskurzem. Řešení a další návrhy, které Gayle Rubin vypracovala, však spíše vedou k možnosti interpretovat *Thinking Sex* jako předstupeň myšlení *queer*. V širším smyslu je také možné dílo vykládat jako požadavek na inovativní a autonomní kulturu sexu. Navrhuje například odmítnout antipornografii.⁵¹ Zdůrazňuje také, že „feminismus je teorií útlaku pohlaví“,⁵² a dodává, že teorie sexuálního útlaku ve své podstatě nerozlišuje mezi pohlavím na jedné straně a erotickou touhou na straně druhé.⁵³

Heterosexualita jako erotický režim

Složitě postavení žen při rozhodování o svém těle a neproblematizování dominantního prostoru rozvíjí Adrienne Rich ve své knize *Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence* z roku 1980, jejíž hlavní úlohou bylo navrhnout analýzu heterosexuality v novém světle, která ji odhaluje jako povinný režim. Autorka ve své analýze zaujímá výhradně ženskou perspektivu, když tvrdí, že „heterosexualita byla ženám násilně i podprahově vnucena“⁵⁴ muži, kteří ženským tělům připisují symbol nevyhnutelnosti heterosexuálního styku, a to prostřednictvím „všudypřítomného souboru sil, od fyzické brutality až po kontrolu vědomí“.⁵⁵ Intenzita a nátlakovost takových činů podle Adrienne Rich svědčí o tom, že „je v současné době nutné disponovat obrovskou a účinnou protisílou“.⁵⁶ Autorčin jazyk nejen připomíná, ale také se přímo dotýká problémů spojených s pornografií a sadomasochismem. Tato témata se dnes stala ústředním bodem diskurzu o ženské sexualitě, ať už je jednotlivé směry feminismu definují nebo hodnotí jakkoli. Adrienne Rich, která se implicitně zařadila do antipornografického proudu, se pokusila objasnit skutečné problematické jádro příběhu, když tvrdila, že „nejškodlivějším poselstvím, které pornografie předává, je skutečnost, že ženy jsou pro muže přirozenou sexuální kořistí a že ony samy to milují; skutečnost, že sexualita a násilí se shodují; skutečnost, že pro ženy je sex v podstatě masochistickým, příjemně ponižujícím, fyzickým zneužíváním“. Autorčíným hlavním záměrem však není diskutovat o záležitostech sexuality v souladu s nejnovějšími americkými

49 Prvními díly antipornografického kánonu jsou *Take Back the Night* curato da Laura Lederer (New York, William Morrow, 1980). Neautoritativnějšími hlasy pro antipornografii se stanou již v polovině osmdesátých let Andrea Dworkin a Catharine McKinnon.

50 Rubin, G. S. 1993. *Thinking Sex, Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*, in H. Abelove, M. Barale, D. M. Halperin (eds.). *The Lesbian and Gay Studies Reader*. New York, Routledge. pp. 3–4.

51 Ibid.

52 Ibid.

53 Ibid.

54 Rich, A. 1993. *Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence*. In: H. Abelove, M. Barale, D. M. Halperin (eds.), *The Lesbian and Gay Studies Reader*. New York, Routledge.

55 Ibid.

56 Ibid.

feministickými debatami, ale naopak zdůraznit obavy ze současného vnímání sexuality v rámci feminismu v širším slova smyslu.⁵⁷ Rich ovšem neodmítá možné heterosexuální romantické a erotické vztahy. Absence volby by dle ní vedla k podřízenosti žen osudu konkrétních vztahů a přišly by tak o kolektivní moc, kterou jim dává možnost vlastní svobodné volby definice významu a prostoru, jež sexualita zaujímá v jejich životech.⁵⁸ Tato perspektiva nabádá heterosexuální feministky, aby zkoumaly heterosexuality jako politickou instituci, která oslabuje ženy. Nový přístup by ženám umožnil změnu, pokud by o ni stály, a také by vedl k tomu, že by feministky v budoucnu samy mohly „co nejméně číst, psát nebo učit z problematičké heterocentrické perspektivy“.⁵⁹ Tento apel opakuje tezi, že „feministická teorie si již nemůže dovolit pouze vyjadřovat toleranci k ‚lesbismu‘ jako k ‚alternativnímu způsobu života‘ nebo o nich podávat jakási formální vyjádření, aniž by blíže zkoumala svou vlastní heterosexuální lítost“.⁶⁰ Výzva Adrienne Rich se de facto nesoustředí přijetí nebo integraci leseb jako autonomní menšiny. Místo toho usiluje o vytvoření nového prostoru tím, že mění pozici heterosexuálního režimu, problematizuje a politizuje jej.⁶¹

Existence leseb ≠ existence mužské homosexuality

Vzhledem ke snaze vytvořit pro ženy nový prostor pro zkoumání sexuality inovativními způsoby, je nezbytně nutné oddělit lesbismus od mužské homosexuality a odstranit z něj romantické pocity (eros). Tento prostor by se měl lišit od zavedených praktik heterosexuality i homosexuality a umožnit ženám přistupovat ke své sexualitě ze zcela nové perspektivy.⁶²

„Lesby byly historicky zbaveny politické existence tím, že byly klasifikovány jako ženská verze mužské homosexuality. Přirovnávat lesbickou existenci k mužské homosexualitě jen proto, že jsou obě stigmatizovány, znamená, že opět vylučujeme ženskou realitu. Část historie lesbické existence lze samozřejmě nalézt v místech, kde lesby, kterým chyběla ucelená ženská komunita, sdílely společný společenský život a věci s homosexuálními muži. Existují však rozdíly: nedostatek ekonomických a kulturních privilegií žen oproti mužům; kvalitativní rozdíly v ženských a mužských vztazích – například způsob anonymního sexu mezi gay muži a zjevná diskriminace starších lidí, kteří nejsou podle měřítek gay komunity považováni za sexuálně atraktivní. Lesbickou zkušenost chápou jako hluboce ženskou zkušenost, podobně jako mateřství, se specifickým útliskem, významy a možnostmi, které nemůžeme pochopit a akceptovat, pokud je zjednodušeně

57 Rich, A. 1993. *Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence*. In: H. Ablove, M. Barale, D. M. Halperin (eds.), *The Lesbian and Gay Studies Reader*. New York, Routledge.

58 Ibid.

59 Ibid.

60 Ibid.

61 Ibid.

62 Ibid.

řadíme do jedné skupiny s jinými sexuálně stigmatizovanými existencemi.“⁶³

Legitimizovaná a podporovaná touha lesbických uskupení, v nejširším slova smyslu, zahrnují zejména umožnění objeovávání nových prostorů pro ženy. Tyto prostory mohou nabídnout kritičtější pohled na vnucený režim sexuality a umožnit alternativní modely existence bez heterosexuálního nátlaku. Potenciální hledání nových možností a perspektiv by se mělo týkat žen, které se definují jako lesby, i těch, které se definují jako heterosexuálky.⁶⁴

Emancipace homosexuality

Dvojice pojmů heterosexualita–homosexualita se jeví jako výtvar homofobie a funguje jako mechanismus, který upravuje vztahy mezi oběma póly. Tento mechanismus je nastaven tak, že první pól (heterosexualita) je nositelem kvalitativního, normativního a neproblematického významu, zatímco druhý pól (homosexualita) naopak bývá označován za problematický. Oba póly (heterosexualita/homosexualita) tedy neumožňují jasně pojmenovat část reality, spíše fungují tak, že druhý (homosexualita) umožňuje prvnímu (heterosexualita), aby se vymezil prostřednictvím negace a opozice. Problém spočívá v tom, že *queer* perspektiva, která se zaměřuje výhradně na homosexuální sféru, ji neoznačuje jako autonomní pojem, ale jako doplněk definice „heterosexuality“. Je to tedy také nástroj, který prostřednictvím vzájemných odlišností stabilizuje samotnou definici pojmu heterosexualita.⁶⁵

Výstižné shrnutí nabízí David Halperin odkazující se na text Foucaultovy knihy *History of Sexuality* (Dějiny sexuality):

„Queer neoznačuje přirozený druh ani neodkazuje na konkrétní objekt; svůj význam získává z opozičního vztahu k normě. (...) Neexistuje tedy nic konkrétního, k čemu by nutně odkazovalo. Je to identita bez podstaty. Queer tudíž nevymezuje pozitivitu, ale pozici tváří v tvář normě, pozici, která se netýká pouze leseb a gayů, ale naopak je dostupná všem, kteří jsou nebo se cítí být marginalizováni kvůli svým sexuálním praktikám. (...) Právě na základě excentrické pozice, kterou queer subjekty zaujímají, si lze představit různé možnosti změny uspořádání vztahů týkajících se sexuálního chování, erotických identit, genderových konstrukcí, forem poznání, způsobů vyjadřování, logiky reprezentace, metod utváření sebe sama a komunitních praktik.“⁶⁶

Jak vidíme, *queer* na jedné straně svou protikladností potvrzuje heterosexuální pól, ale na druhé straně používá strategii, která již pracuje

63 Rich, A. 1993. *Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence*. In: H. Abelove, M. Barale, D. M. Halperin (eds.), *The Lesbian and Gay Studies Reader*. New York, Routledge.

64 Ibid.

65 Halperin, D. M. 1995. *Saint = Foucault. Towards a Gay Hagiography*. New York, Oxford University Press. pp. 63–64.

66 Ibid.

s řetězcem nahodilostí a efektů, je již prvním pokusem o delegitimizaci heterosexuálního pólu.⁶⁷

Z tohoto důvodu může daná strategie také motivovat k vytváření nových nástrojů boje za osvobození, v tomto případě konkrétně homosexuálních osob. Tato nová cesta emancipace vychází z požadavku sledovat formy homosexuální politiky jako skutečně kreativního a dynamického diskurzu.⁶⁸

Kritika queer teorie

Nová pozice, kterou queer teorie zaujímá, je tedy výsledkem rozhodnutí změnit strategii pozorování sexuality. Odlišné pojetí umožňuje porozumět tématům spojeným s erotikou a sociální realitou, a to z vnějšího a potenciálně komplexnějšího pohledu. Tento nový diskurzivní prostor se stal nezbytným, protože doprovázel skutečnou touhu po změně pozice prosazovanou některými subjekty, a také doprovázel částečný vývoj teorie o erotice.

Nicméně, jak již bylo řečeno, queer přináší řadu rizik a nepříjemností, kvůli nimž je jeho status stále částečně nejistý. Některé z nich mohou být opravdu problematické, protože ovlivňují obvyklé strategie související s nazýváním určitých subjektů a debatami o nich. Queer má schopnost dekonstruovat kategorie identity nebo komunity. Zásadním problémem je, že pokud odstraníme kategorie, které označují určitou skupinu lidí, můžeme ztratit výhodu vzájemné podpory v rámci skupiny.⁶⁹ Výraz queer se také stal synonymem pro generační konflikt mezi lesbami a gayi, jelikož je často spojován se záležitostmi, které jsou nepochopitelně označovány jako pod queer tematiku spadající. Další komplikací je, že díky své vágní povaze se „queer“ stal širokým pojmem, který může zahrnovat různé formy odmítání či distancování se od určitých záležitostí v oblasti identity a erotické politiky. Začlenění a možné užívání tohoto slova mělo vést především k překlenutí rozdílů mezi lesbami a gayi a k následnému vyřešení konfliktů. Vedlo to však také k tomu, že se slovo „queer“ začalo používat jako synonymum pro původní homosexuální esencialismus,⁷⁰ takže se dalo použít i na ty, kteří nemusí zažívat společenské stigma spojené se sexualitou.⁷¹

67 Halperin, D. M. 1995. *Saint = Foucault. Towards a Gay Hagiography*. New York, Oxford University Press. pp. 63–64.

68 Foucault, M. 1990. *History of Sexuality*. Knopf Doubleday Publishing Group. ISBN: 0679724699.

69 Kirsch, M. H. 2000. *Queer theory and social change*. New York, Routledge.

70 Homosexuální esencialismus chápe homosexualitu jako vrozenou.

71 Halperin, D. M. 1995. *Saint = Foucault. Towards a Gay Hagiography*. New York, Oxford University Press. pp. 63–64.

Závěr

Závěrem můžeme konstatovat, že díky feministickému a LGBTQI+ hnutí jsme dosáhli významného pokroku v oblasti rovnosti, přesto v roce 2023 stále čelíme různým výzvám, hrozbám, utrpení a perzekuci, které se dějí po celém světě. To ilustrují i novinové titulky, které byly publikovány krátce před dokončením této brožury.

„Známa právnička íránských práv byla údajně uvězněna a bita“

30. října 2023, The New York Times

„Experti a expertky OSN vyzývají Taliban, aby propustil 2 obrádkyně práv žen z vazby v Afghánistánu“

31. října 2023, ABC News

„Poslanci a poslankyně afrických a asijských parlamentů diskutují o tom, jak politika zaměřená na lidi pomáhá rozvoji žen a mládeže“

30. října 2023, Global issues

„Skryté ženy: Madridská show staví do obrazu zapomenuté umělkyně“

31. října 2023, The Guardian

„Státní zástupkyně navrhla pro bývalého poslance Dominika Feriho obžalovaného ze dvou znásilnění a pokusu o znásilnění trest okolo tří let vězení“

31. října 2023, ČT24

„Násilný konflikt v Súdánu zasáhl téměř každý aspekt života žen“

30. října, 2023, Global issues

„Ukrajinských vojaček přibývá, ale pořád čelí diskriminaci: „Žena nemůže chybovat““

11. srpna 2023, Voxpot

„Manžel Makayly Meave-Byersové obviněn z jejího zastřelení a zabalení těla do koberce, aby mohl randit s jinými ženami“

31. října 2023, New York Post

„Zpověď Jasmin Bhasinové o výhrůžkách znásilněním po skončení seriálu ‚Bigg Boss‘ ukazuje temnou stránku fandovství“

5. září 2023, IDIVA

„Nábor žen na vládní místa se od roku 2014 zdvojnásobil podle ministryně Unie Jitendry Singh“

29. října 2023, The times of INDIA

„Bývalý pákistánský premiér Naváz Šaríf pod palbou za použití sexistických poznámek na adresu příznivkyň PTI“

27. října 2023, The times of INDIA

„Posílení práv žen v Indonésii“

11. ledna 2023, East Asian Forum

„Daň z tamponů: Itálie zvýší DPH na hygienické a dětské produkty“

25. října 2023, The Local IT

„Johannesburský Pride pochodoval za podporu LGBTQ+ Ugandánů a Ugandánek po přijetí zákon proti homosexualitě“

28. října 2023, News24

„Matty Healy obviněn z ‚komplexu bílého spasitele‘ ze strany LGBT aktivistů po polibku na malajském koncertě“

27. července 2023, Euronews

„Útok na trans vojáka upozorňuje na problémy, kterým čelí LGBT Ukrajinci“

18. srpna 2023, Euronews

„Papež František naznačil přijetí požehnání pro páry stejného pohlaví“

3. října 2023, Global news

Financováno
Evropskou unií

Financováno Evropskou unií. Názory vyjádřené jsou názory autora a neodráží nutně oficiální stanovisko Evropské unie či Evropské výkonné agentury pro vzdělávání a kulturu (EACEA). Evropská unie ani EACEA za vyjádřené názory nenese odpovědnost.

Nitky dějin: Za hranice běžných představ o feministickém a LGBTQI+ hnutí

© 2023, Streets Aligned – Supporting educators towards a LGBTQI+ Inclusive Education: Brno

Autorský kolektiv:

Genderové informační centrum NORA, o. p. s.

MgA. Bc. Eva Lukešová, Mgr. Dagmar Matulíková, Mgr. et Mgr. Tamara Jačisko Nasri

Idrisi Cultura e Sviluppo ETS

Bc. Marcello Caruso, M.A., Flavia Binenti

Překlad:

Bc. Petr Jordán

Grafický design a sazba:

MgA. Barbora Malo

Vydalo:

Genderové informační centrum NORA, o. p. s.

www.gendernora.cz

